

PROF. DR. TALÂT S. HALMAN VE ÂŞIKLAMALARI

Minstrel-Poet Kind Poems by Talât S. Halman

Talât S. Halman et ses poèmes improvisés

Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ

ÖZET

Âşıklık geleneği, saz eşliğinde doğaçlama şiir yaratma sanatıdır. Bu gelenek günümüzde Türkler arasında korunmaktadır. Bu yerel kültür ürününü, küresel kültür, insanlığın bir zenginliğine daha sahip çıkmak adına tanımalıdır. Yazıda, Talât S. Halman'ın eylem ve düşünce adamı olarak bu konuda yaptıklarından söz edilmektedir. Yazının sonunda, ilginç hikâyeleri bulunan iki "koşma"sına yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler

Talât S. Halman, Âşıklık Geleneği, Doğaçlama

RÉSUMÉ

Les poètes populaires pratiquent l'art de la création poétique improvisée avec accompagnement instrumental. Cette tradition continue d'exister de nos jours chez les Turcs. Il faut que la culture mondiale face la connaissance de ce produit de la culture locale en vue de sauvegarder l'une des richesses de l'humanité. L'article parle des actions et des pensées de Talât S. Halman à ce sujet. Deux de ses "koşma" relatant des faits intéressants se trouvent à la fin de cet article.

Mots-clés

Talât S. Halman, Traditions de poètes populaires, Improvisation

UNESCO'nun tanımlamasıyla "Somut Olmayan Kültürel Miras"ımızın küreselleşen ve gittikçe tek biçimleşen dünyada bize özgü, özgün ve binlerce yıl öncesine dayanan köklü geçmişiyle güçlü bir sanat alanı olan âşıklık geleneği, ülke içinde yapılan küçümsenemeyecek sayıda çalışmaya karşın, uluslar arası alanda yeteri kadar tanıtılmamış ve "yerel" kalmıştır. Çağdaş dünyanın büyük bir bölümünde artık, yazılı edebiyatın dışında şiir üretilmemektedir. Hele bu şiirlerin bir enstrüman eşliğinde "doğaçlama" söylenmesi, bir çok kültür için çok gerilerde kalmış, zamanımızda görülmesi mümkün olmayan bir zenginliktir. Âşıklık geleneğinin "doğaçlama" şiir söyleme, "muamma asma", "dudakdeğmez/lebdeğmez", "taşlama", "kompleks rüya motifi" gibi son derece görsel ve görselleştirmeye yatkın sanat verimleri, gören ve işitenlerin şaşkınlıklarını gizleyemediği bir özgün

yaratma alanıdır. Türkü söyleme geleneği çağımızdaki varlığını Veysel, Mahsuni Şerif, Ali İzzet, Ferahi, Murat Çobanoğlu, Taşhova, Kul Nuri gibi âşıkların yaratmalarıyla sürdürüyor. Böyle bir geleneğin kendi kültür değerlerine önem veren, onları küre ile paylaşma yöntem ve tekniklerini bilen bir ulusun elinde nasıl bir "küresel" tüketime dönüşeceğini hayal ediyorum. Türk halkbiliminin, özellikle halk müziği araştırmalarının önemli isimlerinden biri olan ünlü Macar bestecisi Bela Bartok, "Ne şaşılacak bir gerçektir ki bu gelenek bin beş yüz yıldır kesintisiz devam etmiştir. Böyle bir sürekliliği başka yerlerde bulamayız" (Aktaran, Halman 1988:11) derken, sanırım değerini bilmemiz gereken kültür varlığının özelliğini bir yabancı gözüyle en çarpıcı şekilde anlatmıştır.

Âşık Edebiyatının Türk edebiyatı içinde önemli bir yeri olduğu ve bu edebi-

yatın araştırılması gerektiği düşüncesi 1913-1914 yıllarında kaleme alınan ilk folklor yazılarında kendine yer bulur. Ziya Gökalp, Fuad Köprülü ve Rıza Tevfik tarafından yazılan bu üç makaleyle âşık edebiyatının araştırılması ve “milli edebiyat” oluşumunun temeline yerleştirilmesi düşüncesi bir anlamda bilimsel bir bildirgeyle kamuya duyurulmuş ve kısa zaman içinde eyleme dönüştürülmüştür. Başlangıçtaki “ulusçu” bakış sonraki dönemde “halkçı” bakışla desteklenince, 20. yüzyıl, âşıklık geleneği araştırmaları açısından çok verimli olmuştur. Bir anlamda Osmanlı dönemi şair antolojileri demek olan ve dönemin edebiyat eleştirmenleri tarafından yazılan “Şuara Tezkireleri”nde adı sanı bulunmayan âşıklar, 20. yüzyılda Cumhuriyet dönemi edebiyat tarihçisi ve eleştirmenlerinin değer vermesiyle aslında halk arasında sözlü gelenek yoluyla kuşaktan kuşağa geçerek günümüze ulaşan şöhret ve sanatlarına aydınların da dikkatini çekebilmişlerdir.

Âşıklık geleneğine dikkatini yönelten araştırmacı ve aydınlar, ne yazık ki büyük oranda bu geleneği “yerel” ölçekte bir folklor ve sanat olayı olarak algılamışlar, bu geleneğin “küresel” ölçekte taşıyabileceği değer üzerinde durmamışlardır.

Günden güne yerel renk ve özelliklerini yitirerek tek biçimleşen dünya için, son yıllarda uluslar arası alanda büyük bir duyarlılık gözlenmektedir. Bu duyarlılığın en önemli göstergelerinden birisi de UNESCO’nun 1972 yılında imzalanan ve özellikle taşınmaz kültür ürünlerini değerlendirmeyi amaçlayan “Kültürel Miras” sözleşmesinden sonra, “Somut Olmayan Kültürel Miras”ın korunmasına yönelik attığı büyük adım ve gelinen sonuç kayda değerdir. Türk aydını ve âşıklık geleneği araştırmacısı, dünyanın somut olmayan kültürel mirası bağlamında âşıklık geleneğini yeni okumalarla zenginleştirerek küresel kültürün bir parçası haline getirmeyi denemelidir. Kurulan uluslar arası jüri tarafından 2001 yılında sonuç-

landırılan bir proje kapsamında UNESCO tarafından iki dilde yayımlanan “Somut Olmayan Kültürel Mirasın 19 Baş Yapıtı” 19 ülkedeki “ilginç” geleneklerin fotoğraflı tanıtımlarını içermektedir. (UNESCO 2001) Âşıklık Geleneğinin insanlığın korunması gereken somut olmayan kültürel mirası çerçevesinde en azından bu 19 “başyapıt” kadar önemli ve küresel dikkate değer olduğunu düşünüyorum.

Sadece Bela Bartok gibi yabancı araştırmacıların değil, diğer kültürleri çok yakından tanıyan Türk araştırmacılar için de -Köprülü’nün ifadesiyle “bir dilber tarz” olarak- âşıklık geleneği, araştırılması, yaşatılması ve küreye kazandırılması gereken bir kültürel mirastır. Türkiye’nin bu ölçütlerde ve özellikle sayılı aydınlarından biri olan Prof. Dr. Talât S. Halman’ın âşıklık geleneğine yönelen dikkati, yaşam öyküsü ile birlikte ele alındığında daha bir anlam kazanmaktadır. Halen Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Bölümü Başkanı olan Halman, uzun yıllar çeşitli Amerikan üniversitelerinde dil, kültür ve edebiyat alanlarında ders vermiş, idarecilik yapmış, Türkiye’nin ilk kültür bakanı olmuş, Dış İşleri Bakanlığı Kültür İşleri Büyükelçisi, UNESCO Yönetim Kurulu Üyesi olarak uluslar arası görevlerde bulunmuştur. (Onun bilim adamı kimliğiyle yaptığı çalışmalarını buraya kaydetmek ne yazık ki yazımızın hacim ve amacını aşıyor. Daha fazla bilgi www.bilkent.edu.tr adresinden alınabilir.) Sayın Halman, hayatı boyunca kültürlerin birbirlerinden etkilenerek oluşturdukları güzellikler kadar, kendi doğal kaynaklarından gelen güzellikleri de görme ve değerlendirme özelliğine sahip bir aydındır. Onun bu duyarlılığını yansıtan bir çok yazısı ve eylemi vardır. Milli Folklor dergisinin “Türk Halkbiliminde Genç Bilkentliler Yaklaşımı Özel Sayısı”na sunuş olarak yazdığı “Halk Sözü’nün Dehası” (Halman 2002:6-7) başlıklı yazısı onun bu alandaki bilimsel duyar-

lılığının son örneklerinden biridir, ilki de-ğildir. Erendüz Atasü ve Mustafa Şerif Onaran'la birlikte hazırladıkları TRT2'de yayımlanan "Sözün Büyüsü" programlarından birisini (15 Şubat 2003) "Gelenek ve Karacaoğlan" konusuna ayırdığını onun bilimsel biyografisinde yer alan halk kültürü ile ilgili yüzlerce çalışmayı ihmal ederek ve bireysel deneyimimi öne çıkararak hatırlatmak istiyorum.

Halman Hoca, 18 Temmuz 1988 tarihinde Milliyet Gazetesindeki "Âşıklar şöleni" başlıklı İstanbul festivalinden söz ettiği köşe yazısında şöyle yazıyor: "Ulusal kültürümüzün en renkli yaratıklarından biri olan âşıklar geleneği de festivali canlandırdı. 'Âşıklar şöleni' oldum olası heyecanlandırır beni. Her şeyden önce, kökleri Orta Asya'ya dayanan halk şiirini ve müziğini birleştiren eski bir sanatımızdır. Hatta belki de en eski sanatımızdır. Anadolu'nun gönlünden gelen, samimi, canlı bir şiir ve müzik türüdür. Ve çok ilginç bir yönü, ozanların anında, irticalen şiir yaratarak yarışması, birbirlerine sazla sözle karşılık vermesidir."(Halman 1988:11)

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kültür bakanı olan Halman'ın âşık edebiyatının geleneksel gösterimlerine ve kökenlerine yönelen bu bilimsel dikkati, onun bilim adamı kişiliğinin yanında bir dönem Türkiye'nin kültür işlerinden sorumlu en yüksek seviyedeki devlet temsilcisi olması bakımından da çok önemlidir. Belki bundan daha önemli bir diğer konu ise, onun bir "nutuk ve nasihat" üslubu içinde yapılmasına alışık olduğumuz "protokol" konuşmalarının bildik kalıplarını kırarak, 1971 yılında Kültür Bakanı olarak katıldığı Konya Âşıklar Bayramı'nda kendisinin kaleme aldığı ve "**Âşık Talat**" mahlasını kullandığı "âşıklama"(âşık tarzı, âşıklar gibi anlamlarında kullanılır) bir şiir okuyarak kürsüden inmesidir. Basına yansıyan bu "radikal" tavır, "bakan şiir okur mu?" diye düşünen devrin başbakanı tarafından hoş karşılanmaz. Bu

yaklaşım, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kültür bakanının istifası ile sonuçlanır. Başka bir söyleyişle Talât Halman, Cumhuriyet tarihinin âşık tarzı şiir yazdığı ve onu kürsüden okuduğu için görevini bırakmak zorunda kalan ilk ve tek bakanıdır. Ancak bu olay Talât Halman'ı "uslandırmaz"! Uluslar Arası İstanbul Festivali'nde mahlasını "**Halman Der ki**" şeklinde kullandığı koşma tarzındaki şiiriyle âşıkların arasında şölene katılır. Onun bu ısrarının ardında "Devlet âşıkları hep ihmal etmiştir. Oysa âşık geleneğini destekleyip yaşatmalıyız. Bu ancak devlet veya bir büyük vakıf tarafından yapılabilir." (Halman 1988) şeklinde yazıya geçirildiği düşüncesi egemendir.

Edebiyat Nedir adlı eserinde Jean-Paul Sartre, 1946 yılında çıkarmaya başladığı *Temps Modernes* adlı dergisinde şiire yeteri kadar yer vermemekle, dolayısıyla şiiri sevmemekle suçlanmasına cevap verirken "Beni şiirden nefret etmekle suçluyorlar... Oysa bu, tersine, bizim şiiri çok sevdiğimizizin kanıtıdır."(Sartre 1995:16) der. Milli Folklor'da şiire az yer verirken, Sayın Halman'ın iki âşıklamasını yayımlamamızın "Sartre duyarlılığı" bağlamında yorumlanmasını istiyoruz. Bununla birlikte, Fevzi Halıcı'nın âşıklar bayramları gibi uzun yıllar büyük bir gayretle yürüttüğü ikinci önemli kültürel etkinliği olan Çağrı dergisinde "**Âşıklar Ulusun Gönlü, Öz Sesi**" başlıklı ve "Kültür Bakanı sayın Talât S. Halman'ın Konya Âşıklar Bayramında açış konuşması olarak okuduğu şiirdir" açıklamasıyla yayımlanan "olaylı şiir" yeni sanat verimlerine ilham verebilecek bir hikayeye sahip olduğu kadar, tarihe ışık tutmasıyla da önem taşımaktadır. 1988 yılında yayımlanan ikinci şiir ise, Halman Hoca'nın aradan geçen zamanda âşıklık geleneği konusundaki yaklaşımını aynen koruduğunu, ilk şiirin geçici bir hevesin ürünü olmadığını göstermektedir.

Yazımızın sonunda, bu iki âşıklama-yı yeniden okurun dikkatine sunuyoruz.

ÂŞIKLAR ULUSUN GÖNLÜ, ÖZ SESİ

Merhaba âşıklar, selâm sizlere!
Âşıklar ulusun gönlü, öz sesi.
Acırm şiiirden nasipsizlere.
Âşıklar ulusun gönlü, öz sesi

Hınç ve nefret saçır karanlık kişi.
Sevgi ve şiiirdir âşıkın işi.
Sürsün güzelliğın gülümseyişi,
Âşıklar ulusun gönlü, öz sesi.

Sevmezler yalanı, kini, dırdırı;
Kınarlar hasedi, cengi, vur kırı;
Barışık gezerler kırı, bayırı;
Âşıklar ulusun gönlü, öz sesi.

Duygudur âşıkın kemiği, eti.
İyi güçler ezer kötü niyeti.
En güzeli, sevgi Cumhuriyeti.
Âşıklar ulusun gönlü, öz sesi.

Çok çektik kavgadan, hırstan ötürü.
Bitsin nefretlerin çirkin hır gürü,
Başlasın uzlaşma, barış, hoşgörü.
Âşıklar ulusun gönlü, öz sesi.

Nifak kol gezerse toplum bozulur.
Geçsin çatışmanın yerine huzur.
Karanlığı boğsun inanç dolu nur.
Âşıklar ulusun gönlü, öz sesi.

Milletin kavgadan usancı vardır,
Bölünen toplumda tüm sancı vardır,
Türk'ün bütünlüğe inancı vardır.
Âşıklar ulusun gönlü, öz sesi.

Asla görmemiştir Türkler esirlik
Sürdükçe ulusal barış ve birlik
Aşk ve şiiir gibi düzenle dirlik.
Âşıklar ulusun gönlü, öz sesi.

Mevlânâ'dan gelen iman ilkesi,
Yunus'un şiiir ve sevgi ülkesi,
Atatürk'ün üstün Türk mucizesi,
Âşıklar ulusun gönlü, öz sesi.

Yönelmek iyiye, aşka, güzele,
Yorulmak inançla, ruhla, ülküyle,
Yaşamak birlikte, dostça, elele
Âşıklar ulusun gönlü, öz sesi.

Âşık Talât der ki **Bakan Halman**'a:
Eğri yol olamaz doğru bakana.
Âşıkım halkıma, sulha, ozana.
Âşıklar ulusun gönlü, öz sesi. (Halman 1971:4)

ÂŞIKLARA GÜZELLEME

Yurdumuzun kalbi şirde atar:
Âşıklar Şöleni cana can katar.
Ozanlar çoştukça neşemiz artar.
Âşıklar Şöleni cana can katar.

Bu ozanlar aşkın ve sözün eri;
Güzelim Türkçemiz doğal beri.
Bize onlar sundu eşsiz sesleri:
Âşıklar Şöleni cana can katar.

Güzelleştirirler her gülücüğü;
Onlardan tad alır soğan cücüğü;
Bir cennet yaparlar bir öpücüğü
Âşıklar Şöleni cana can katar.

Önlerinde şair Feyzi Halıcı;
Yarattıkları her türkü kalıcı;
Şiirleri, kına sokar kılıcı
Âşıklar Şöleni cana can katar.

Devlet, ozanları unutmuş mu, ne?
Hiç kulak asmiyor şiirlerine
Hükümet görsün şu gerçeği yine:
Âşıklar Şöleni cana can katar.

Ozanlar, sevgili vatan malıdır:
Her birine maaş bağlanmalıdır,
Türlü türlü destek sağlanmalıdır.
Aşıklar Şöleni cana can katar.

Halman der ki:

Canım koşmaları girer yarışa,
Tomurcuk saçarlar yaza ve kışa;
Ozanlar tutkundur aşka, barışa.
Âşıklar Şöleni cana can katar. (Halman 1988:11)

Kaynakça

- Halman, Talât S. (1971), "Âşıklar Ulusun Gönlü, Öz Sesi", *Çağrı Dergisi* 16
———. (1988), "Âşıklar Şöleni", *Milliyet*, 18 Temmuz,
———. (2002), "Halk Sözü'nün Dehası", *Millî Folklor* 55
Sartre, Jean-Paul. (1995), *Edebiyat Nedir?*, (Çeviren: Bertan Onaran), İstanbul: Payel Yayınları.
UNESCO (2001) Première Proclamation des chefs-oeuvre du patrimoine oral et immatériel de l'humanité.